

Р.А. Федорченко, Ю.В. Волкова, В.В. Таранов

ОСОБЛИВОСТІ СМЕРТНОСТІ МІСЬКОГО ТА СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Запорізький державний медичний університет

Ключові слова: смертність населення, причини смертності, статеві-вікові групи, пріоритетні напрямки профілактики.

Ключевые слова: смертность населения, причины смертности, возрастно-половые группы, приоритетные направления профилактики.

Key words: mortality and death rate of population, reasons of death, age-sexual groups, priority directions.

Здійснено аналіз стану й динаміки смертності населення Запорізької області та України протягом 2005–2007 років, наведено структуру причин смертності та її особливості для міського та сільського працездатного населення Запорізької області в різних статевих групах, обґрунтовано напрямки зниження смертності населення.

Приведен анализ состояния и динамики смертности населения Запорожской области и Украины за 2005–2007 гг., представлена структура причин смертности и ее особенности у сельского и городского трудоспособного населения Запорожской области в разных половых группах, обоснованы приоритетные направления снижения смертности населения.

The analysis of the state and dynamics of population mortality in Ukraine and Zaporozhye region during 2005–2007, the structure of reasons of death rate and its features in the different age-sexual groups of population which live in towns and villages are presented in the article. Priority directions of death rates decrease are grounded.

В останні десятиліття в Україні склалась вкрай несприятлива демографічна ситуація. Вона характеризується високим рівнем смертності (16,4 випадків на 1000 населення), низькими показниками народжуваності (10,2 на 1000) та середньої очікуваної тривалості життя (68 років) [1–3]. Смертність населення в Україні має найвищий рівень серед усіх країн Європейського регіону ВООЗ (ЄР ВООЗ), він в 1,5 рази перевищує відповідний середньоєвропейський показник, в 1,7 рази – показник країн Європейського Союзу (ЄС) [1,7]. Майже третина населення (26,9%) України помирає до 60 років, 33,4% – до 65 років [1,3,7].

Смертність є одним з найбільш об'єктивних показників здоров'я населення. Повікові показники смертності зумовлюють такий важливий інтегральний показник, як середня очікувана тривалість життя, на який особливо впливає підвищення смертності серед дітей, молоді й осіб працездатного віку.

Вивчення й оцінка показників смертності населення з урахуванням її статево-вікових особливостей дозволяють сформулювати підґрунтя для визначення сфер найбільшого неблагополуччя в стані здоров'я громадян, на які мають бути спрямовані зусилля системи охорони здоров'я [2–6].

МЕТА РОБОТИ

Науковий аналіз стану, динаміки та визначення особливостей смертності міського та сільського населення Запорізької області протягом 2005–2007 рр., вивчення структури причин смертності, її особливості у працездатного населення залежно від статі та обґрунтування пріоритетних напрямків зниження смертності.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження ґрунтувалось на поглибленому аналізі офіційних статистичних матеріалів інформації за формою С8 «Розподіл померлих за статтю, віковими групами та

причинами смерті» Центру медичної статистики та даних наукової літератури з досліджуваної проблеми.

Протягом дослідження вивчено загальні показники смертності та смертності з окремих причин населення працездатного віку Запорізької області залежно від статі, їх динаміку за період 2005–2007 рр., здійснено порівняльний аналіз цих показників у міській і сільській місцевості. Проведено аналіз причин смертності населення Запорізької області у порівнянні з показниками України за аналогічний період.

Статистичний аналіз отриманих результатів проводили із застосуванням t-критерію Стьюдента. Достовірними вважали відмінності при $p < 0,05$. Результати наведено у вигляді $M \pm m$.

Проведено комплексний аналіз стану смертності населення Запорізької області, за результатами якого обґрунтовано заходи з її зниження.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Порівняльний аналіз показників смертності населення Запорізької області й України показав, що її загальні рівні істотно не відрізнялись. Їх середні значення становили відповідно $1644 \pm 22,51$ та $1507,4 \pm 281,5$ на 100 тис. населення. Структура причин смертності населення Запорізької області протягом 2005–2007 рр. загалом була незмінною: перше місце посідали хвороби системи кровообігу (51,7%), друге – симптоми, ознаки й відхилення від норми, виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках (14,8%), третє – новоутворення (14,3%), далі – нещасні випадки, отруєння, травми (8,8%), хвороби органів травлення (3,1%), хвороби органів дихання (2,7%). Тобто в Запорізькій області на перші 4 основні класи хвороб припадає близько 90% усіх смертних випадків (в Україні – 85%). Однак зіставлення показників смертності від окремих хвороб засвідчило,

Динаміка смертності населення Запорізької області (ЗО) та України за окремими причинами смерті протягом 2005–2007 рр. (кількість випадків на 100 000 населення $M \pm m$)

Причини смерті	Роки спостереження			В середньому за 3 роки, $M \pm m$
	2005	2006	2007	
Всього померлих у ЗО	1626,2	1640,3	1665,5	1644±22,51
в Україні	1660,0	1220,3	1641,8	1507,4±281,5
Інфекційні та паразитарні хвороби у ЗО	30,9	31,1	31,7	31,22±0,48
в Україні	36,4	34,3	36,2	35,6±1,3*
Новоутворення у ЗО	233,2	235,2	234,3	234,26±1,15*
в Україні	195,0	193,3	192,0	193,4±1,7
Ендокринні хвороби, розлади харчування	5,5	5,5	4,7	5,23±0,56
в Україні	7,2	6,9	6,6	6,9±0,3*
Розлади психіки та поведінки у ЗО	2,5	2,5	3,2	2,71±0,48
в Україні	7,2	6,0	6,0	6,4±0,8*
Хвороби нервової системи у ЗО	16,5	16,7	17,9	17,02±0,84*
в Україні	14,2	14,0	15,2	14,5±0,7
Хвороби системи кровообігу у ЗО	822,2	829,3	900,3	850,57±48,86
в Україні	1038,0	1028,1	1034,4	1033,5±5,7*
Хвороби органів дихання у ЗО	42,2	42,5	47,4	44,02±3,31
в Україні	59,5	53,0	53,9	55,5±4
Хвороби органів травлення у ЗО	51,6	52,1	50,9	51,55±0,67
в Україні	67,3	64,7	72,3	67,3±72,3*
Природжені вади розвитку	3,1	3,1	5,6	3,95 ±1,65
в Україні	4,7	4,6	4,6	4,7±4,6
Зовнішні причини смертності в ЗО	142,4	143,6	148,5	144,84±3,63
в Україні	147,1	136,4	142,0	147,1±1,42

Примітка: * – позначено вірогідно вищі рівні показників.

що ряд показників, зареєстрованих в Запорізькій області, суттєво відрізняються від загальнонаціональних.

Найбільш вагомою причиною смерті є хвороби системи кровообігу (ХСК). У Запорізькій області показник смертності від ХСК у середньому за 3 роки, охоплених дослідженням, складав 850,57±48,86 проти 1033,5±5,7 на 100 тис. в Україні, тобто був нижчим в 1,2 рази, різниця показників є статистично достовірною ($t > 3$, $p < 0,01$).

Другою за значенням причиною смерті є злоякісні новоутворення. Від раку в Україні щороку помирають майже 90 тис. хворих, з них більше третини становлять особи працездатного віку [1]. Однак у Запорізькій області середній рівень смертності від цих захворювань за 2005–2007 рр. був майже на чверть вищий, ніж аналогічний показник загалом в Україні (відповідно 234,26±1,15 та 193,4±1,7 на 100 тис. населення), ($t > 3$, $p < 0,01$).

Значною проблемою як у Запорізькій області, так і в Україні залишається висока смертність населення з зовнішніх причин: нещасних випадків, травм, отруєнь. Лише в 2007 році внаслідок нещасних випадків Україна втратила 66 тис. осіб [1]. Середній рівень у Запорізькій

області складав 144,84±3,63 на 100 тис. населення проти 147,1±1,42 в Україні й істотно не відрізнявся.

Крім того, в Запорізькій області відзначали вірогідно вищі щодо загальноукраїнських рівні смертності: хвороб нервової системи ($t > 3$, $p < 0,01$). Середній рівень смертності від хвороб нервової системи – 17,02±0,84 проти 14,5±0,7 на 100 тис. населення.

У Запорізькій області встановлено й вірогідно нижчі щодо загальноукраїнських рівні смертності: в 1,14 рази – від інфекційних і паразитарних хвороб ($t > 3$, $p < 0,01$); в 1,3 рази – від ендокринних хвороб ($t > 3$, $p < 0,01$) і хвороб органів травлення ($t > 3$, $p < 0,01$); в 2,4 рази – від розладів психіки та поведінки ($t > 3$, $p < 0,01$).

Від інших захворювань вірогідних розходжень не встановлено.

У таблиці 1 наведено динаміку показників смертності з 2005 до 2007 року від окремих хвороб у Запорізькій області та Україні. Як видно з таблиці, в Запорізькій області, на відміну від України загалом, спостережено виражену тенденцію до зростання показників загальної смертності населення від усіх хвороб загалом, а також смертності від

Показники смертності міського та сільського населення Запорізької області в середньому за 2005–2007 рр. за основними причинами смерті залежно від статі (на 100 000 населення)

Причини смерті	Стать	Всього	Міські	Сільські
Всього померлих	чоловіки	1315,51±26,32	1227,97±25,29	1613,71±30,14*
	жінки	465,99±19,19	427,93±15,86	503,99±179,07
КЛАС I. Інфекційні хвороби	чоловіки	79,47±8,23	77,41±8,45*	86,52±8,24*
	жінки	17,7±1,14	17,56±1,01	15,36±6,92
КЛАС II. Новоутворення	чоловіки	187,1±6,05	180,63±2,54*	209,04±22,05
	жінки	130,24±5,69	128,61±6,88	105,17±31,71
КЛАС III. Хвороби крові	чоловіки	0,37±0,41	0,32±0,31	0,53±1,04
	жінки	0,65±0,48	0,68±0,53	0,52±0,51
КЛАС IV. Ендок-ринні хвороби	чоловіки	3,78±0,98	2,8±2,9	3,76±1,41
	жінки	3,66±0,38	3,74±0,81	2,85±1,87
КЛАС VI. Хвороби нервової системи	чоловіки	28,5±5,19	28,1±4,73*	29,85±9,94
	жінки	8,94±1,37	8,64±1,69	8,4±3,5
КЛАС IX. Хвороби системи кровообігу	чоловіки	529,51±42,2	465,12±8,48*	650,52±39,16*
	жінки	175,48±8,53	147,65±8,18	233,28±88,1
КЛАС X. Хвороби органів дихання	чоловіки	60,39±4,82	54,21±2,06*	81,43±15,73*
	жінки	12,65±1,34	11,77±1,17	14,1±8,81
КЛАС XI. Хвороби органів травлення	чоловіки	73,64±6,3	75,13±7,72	68,58±5,28*
	жінки	34,76±3,31	34,78±4,1	28,79±10,63
КЛАС XII. Хвороби шкіри	чоловіки	1,83±0,82	1,97±0,55	1,33±1,88
	жінки	0,97±0,18	0,68±0,53	1,55±0,89
КЛАС XIII. Хвороби кістково-м'язової системи	чоловіки	1,22±0,66	1,26±0,56	1,07±1,05
	жінки	1,88±0,28	1,91±0,27	1,29±1,35
КЛАС XIV. Хвороби сечостатевої системи	чоловіки	5,92±0,82	5,84±1,11	6,18±0,48
	жінки	5±0,94	4,83±1,34	4,78±2,12
КЛАС XVII. Природжені вади розвитку, аномалії	чоловіки	1,47±0,55	1,5±0,31	1,35±1,92
	жінки	1,78±0,66	1,7±0,36	1,55±1,77
КЛАС XVIII. Симптоми, ознаки та відхилення	чоловіки	320,62±15	36,85±6,99*	38,73±7,48*
	жінки	6,94±1,17	6,46±1,05	7,11±3,08
КЛАС XX. Зовнішні причини	чоловіки	320,62±15	210,33±166,91	427,27±32,54*
	жінки	62,98±7,06	54,98±6,98	76,52±25,41

хвороб системи кровообігу, органів дихання, зовнішніх причин, хвороб нервової системи, інфекційних і паразитарних хвороб, вроджених вад розвитку. Інші класи хвороб не мали певної стійкої тенденції. Привертає увагу повна відсутність тенденцій до зниження показників смертності з будь-якого класу хвороб.

При аналізі причин смертності у міського й сільського населення працездатного віку Запорізької області залежно від статі встановлено деякі відмінності (табл. 2). У структурі смертності міського населення перше місце належало хворобам системи кровообігу, які склали 294,65±7,16 на 100 000 населення у осіб обох статей і 465,12±8,48 і 147,65±8,18 у чоловіків і жінок відповідно. Друге місце посідали зовнішні причини смерті у осіб обох статей і у чоловіків, що

дорівнювали 163,44±9,39 та 210,33±166,91 відповідно.

Друге місце у міських жінок склали новоутворення з середнім рівнем 128,61±6,88. Третє місце у осіб обох статей і чоловіків посідали новоутворення, які склали 153,72±4,12 та 180,63±2,54. У жінок – зовнішні причини смерті з рівнем 54,98±6,98. Далі – хвороби органів травлення у осіб обох статей та у жінок з рівнями 53,46±2,2 та 34,78±4,1 відповідно, у чоловіків – інфекційні й паразитарні хвороби 77,41±8,45. Інфекційні та паразитарні хвороби у осіб обох статей та у жінок з рівнями 45,27±4,29 та 17,56±1,01 відповідно, у чоловіків – хвороби органів травлення з рівнем 75,13±7,72.

У сільського населення перше місце у структурі смертності сільського населення також посідали хворо-

би системи кровообігу, що склали 461,44±17,63 у осіб обох статей, та 650,52±39,16 і 233,28±88,1 у чоловіків і жінок відповідно. Друге місце у осіб обох статей і чоловіків посідають зовнішні причини смерті, що склали 256,59±20,54 та 427,27±32,54 відповідно. Друге місце у жінок з сільської місцевості посідають новоутворення, рівень яких становить 105,17±31,71. Третє місце у осіб обох статей і чоловіків посідають новоутворення, що складають 168,18±18,17 і 209,04±22,05. У жінок – зовнішні причини смерті з рівнем 76,52±25,41. Четверте місце у осіб обох статей та у чоловіків належить інфекційним і паразитарним хворобам: 51,61±4,27 та 86,52±8,24 відповідно, у жінок – хворобам органів травлення 28,79±10,63. П'яте місце у осіб обох статей і чоловіків посідають хвороби органів дихання з рівнями 47,97±8,17 і 81,43±15,73 відповідно, у жінок – інфекційні й паразитарні з рівнем 15,36±6,92.

За даними спеціалізованої літератури відомо, що смертність сільського населення традиційно є вищою, ніж серед мешканців міста [1–3,5,6], тому здійснено порівняння показників смертності населення, яке мешкає в міській і сільській місцевості Запорізької області та встановлення їх особливостей.

Зокрема встановлено, що сільське населення працездатного віку Запорізької області за категорією обидві статі (від 20 до 65 років) вірогідно частіше ніж міське помирало від хвороб системи кровообігу, хвороб органів дихання та зовнішніх причин смерті.

У сільській місцевості загальний показник смертності з усіх причин був в 1,4 рази більшим, ніж у міській місцевості (1100,41±25,78 проти 798,38±17,29 $t>3$, $p<0,01$).

У осіб обох статей у сільській місцевості Запорізької області в 1,6 рази вищі, ніж у міського населення, показники смертності від хвороб системи кровообігу (461,44±17,63 проти 294,65±7,16, $t>3$, $p<0,01$); в 1,5 рази – показники смертності від хвороб системи дихання (47,97±8,17 проти 31,42±1,42, $t>3$, $p<0,01$); в 1,6 рази – показники смертності від зовнішніх причин смерті (256,59±20,54 проти 163,44±9,39, $t>3$, $p<0,01$).

Встановлено, що сільські чоловіки працездатного віку частіше від міських помирали від інфекційних і паразитарних хвороб, хвороб системи кровообігу й симптомів, ознак і відхилень від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифікованих в інших рубриках.

Показники загальної смертності у сільських чоловіків були в 1,3 рази вищими у порівнянні з міськими (1613,71±30,14 проти 1227,97±25,29, $t>3$, $p<0,01$).

У сільських чоловіків достовірно вищими були показники смертності від інфекційних і паразитарних захворювань (86,52±8,24 проти 77,41±8,45, $t>3$, $p<0,01$); від хвороб системи кровообігу (650,25±39,16 проти 465,12±8,48, $t>3$, $p<0,01$); симптомів, ознак і відхилень від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифікованих в інших рубриках (38,73±7,48 проти 36,85±6,99, $t>3$, $p<0,01$).

Встановлено також, що міські чоловіки частіше від міських

жінок помирали від інфекційних і паразитарних хвороб, новоутворень, хвороб нервової системи, хвороб системи кровообігу, органів дихання та симптомів, ознак і відхилень від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифікованих в інших рубриках.

Сільські чоловіки частіше від сільських жінок помирали від інфекційних і паразитарних хвороб, хвороб нервової системи, хвороб системи кровообігу, органів дихання, органів травлення, симптомів, ознак і відхилень від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифікованих в інших рубриках і зовнішніх причин смерті.

Найбільша кратність перевищення показників смертності у міських чоловіків зареєстрована від 4,4 до 5 разів – від органів дихання ($t>3$, $p<0,01$) та інфекційних і паразитарних хвороб ($t>3$, $p<0,01$); від 3,1 до 3,3 разів – від хвороб нервової системи ($t>3$, $p<0,01$) та системи кровообігу ($t>3$, $p<0,01$); від 1,4 до 3 разів – симптомів, ознак і відхилень від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифікованих в інших рубриках ($t>3$, $p<0,01$), новоутворень ($t>3$, $p<0,01$).

Найбільша кратність перевищення показників смертності у сільських чоловіків зареєстрована від 5,4 до 6 разів – від хвороб органів дихання ($t>3$, $p<0,01$), інфекційних і паразитарних хвороб ($t>3$, $p<0,01$), від зовнішніх причин ($t>3$, $p<0,01$), симптомів, ознак і відхилень від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифікованих в інших рубриках ($t>3$, $p<0,01$); від 2,4 до 2,7 разів – від хвороб системи кровообігу ($t>3$, $p<0,01$) та системи органів травлення ($t>3$, $p<0,01$).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало наявність регіональних особливостей смертності населення у Запорізькій області, основними з яких є вищий її рівень у порівнянні із загальнодержавними показниками, відсутність позитивних тенденцій у динаміці з усіх без винятку класів хвороб, відмінності в показниках міського та сільського населення та у осіб різної статі. Певні особливості, наприклад, вищі, ніж в Україні загалом, рівні смертності від злоякісних новоутворень і тенденція до їх зростання, дозволяють припустити вплив екологічних чинників, що потребує подальших досліджень.

Вважаємо також, що вирішення актуальної проблеми скорочення смертності населення Запорізької області, зокрема, сільського, потребує переорієнтації державної політики в сфері охорони здоров'я на активну первинну профілактику, перш за все, значущих захворювань, що зумовлюють найбільші демографічні втрати, особливо передчасну смертність осіб працездатного віку, запобігання випадків смерті від хвороб системи кровообігу у молодому працездатному віці. Дієвими механізмами вважаємо створення реальних передумов до комплексної профілактики захворювань, збереження та зміцнення здоров'я, формування здорового способу життя, підвищення активності населення у питанні підтримки власного здоров'я.

Заходи зі зменшення смертності мають реалізуватись на основі міжгалузевого, комплексного підходу і спрямовуватись

на первинну профілактику захворювань, вчасну діагностику, доступне і якісне медичне обслуговування, запобігання дорожньо-транспортному травматизму, зменшення зловживання алкоголем, тютюнопаління, формування здорового способу життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Моїсеєнко Р.О.* Медико-організаційні проблеми смертності дітей першого року життя в Україні / *Р.О. Моїсеєнко* // Охорона здоров'я України. – 2007. – №3–4. – С. 27–33.
2. *Москаленко В.Ф.* Передчасна смертність населення як глобальна соціально-медична проблема / *В.Ф. Москаленко, Т.С. Грузєва, Л.І. Галієнко* // Охорона здоров'я України. – 2008. – №2 (30). – С. 9–19.
3. *Москаленко В.Ф.* Шляхи та перспективи подолання проблеми передчасної смертності населення / *В.Ф. Москаленко, Т.С. Грузєва, Л.І. Галієнко* // Охорона здоров'я України. – 2008. – №3 (31). – С. 71–79.
4. *Рингач Н.О.* Передчасна смертність як загроза національній безпеці України / *Н.О. Рингач* // Охорона здоров'я України. – 2007. – №1 (25). – С. 29–34.
5. *Ступаков І.Н.* Проблемы высокой смертности в Российской Федерации / *И.Н. Ступаков, Н.М. Зайченко* // Здравоохранение. – 2008. – №4. – С. 13–20.
6. Тенденції соціально-економічних і медико-демографічних показників в Україні в порівнянні з іншими європейськими країнами (огляд) / *В.Ф. Москаленко, Т.С. Грузєва, О.П. Гульчій та [ін.]* // Охорона здоров'я України. – 2007. – №3–4. – С. 85–87.
7. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо подолання демографічної кризи та розвитку трудових ресурсів України» від 19 вересня 2007 року № 895/2007 [Електронний ресурс] // Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо подолання демографічної кризи та розвитку трудових ресурсів України». – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/6730.html>

Відомості про авторів:

Федорченко Р.А., асистент каф. загальної гігієни та екології ЗДМУ.

Волкова Ю.В., асистент каф. загальної гігієни та екології ЗДМУ.

Таранов В.В., к. мед. н., доцент каф. охорони здоров'я, соціальної медицини та лікарсько-трудової експертизи ЗДМУ.

Адреса для листування:

Федорченко Руслана Анатоліївна. 69035, м. Запоріжжя, пр-т Маяковського, 26, ЗДМУ, каф. загальної гігієни та екології.

Тел.: (061) 233 70 97.